

Lietuvos pramonės konkurencingumo veiksniai eksporto politikos nuostatoje

Evelina Meilienė, Vytautas Snieška

*Kauno technologijos universitetas
K. Donelaičio g. 73, 44029 Kaunas*

Straipsnyje analizuojami pagrindiniai šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksniai ir konkurencingumo vertinimo teoriniai bei metodologiniai aspektai. Remiantis atliktu ekspertiniu vertinimu nustatyti Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo veiksniai, suformuotas Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo veiksmų modelis, kuris gali būti taikomas kaip šalies ekonominės-socialinės analizės, strateginio planavimo ir informavimo priemonė.

Raktažodžiai: eksporto politika, pramonės eksporto konkurencingumo veiksniai.

Keywords: export strategy, factors of competitiveness of industrial export.

Įvadas

Globali konkurencija ir ekonominė integracija sąlygoja kiekvienos šalies pramonės struktūros pokyčius, kuriais siekiama įgyvendinti konkurencingą eksporto politiką. Lietuvos pramonės plėtotės strateginis tikslas – pasiekti, kad iki 2015 m. kuo daugiau Lietuvoje veikiančių įmonių būtų konkurencingos tarptautiniu mastu, o pramonės ir su ja susijusio verslo struktūra bei sukuriamą nacionalinio produkto dalis būtų artimos ES šalyse esantiems rodikliams. *Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikėje strategijoje* [15] teigiama, kad realų pramonės įmonių konkurencingumą geriausiai rodo eksportuojamos produkcijos dalis, produktyvumas ir veiklos išlaidos. Eksportas yra svarbus tarptautinio konkurencingumo rodiklis. Pastaraisiais metais atliktose mokslinėse studijose [14-16] paprastai gana teigiamai

Evelina Meilienė - Kauno technologijos universiteto Kokybės vadybos katedros lektorė, socialinių mokslų (ekonomikos) daktarė. Lecturer at the Department of Quality Management, Kaunas University of Technology.

E. paštas / e-mail: evelina.meiliene@ktu.lt

Vytautas Snieška - Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir tarptautinės prekybos katedros vedėjas, profesorius, socialinių mokslų (ekonomikos) daktaras. Professor, Head of the Department of Economics and International Trade, Kaunas University of Technology.

E. paštas / e-mail: vytautas.snieška@ktu.lt

Straipsnis įteiktas redakcijai 2009 m. gruodžio mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2010 m. vasario mėn.

buvo vertinama Lietuvos prisijungimo prie ES įtaką bendram pramonės konkurencingumui, nors kartu ir buvo nurodoma, kad kai kurių pramonės šakų konkurencingumas, palyginti su kitų ES šalių pramonės įmonių konkurencingumu, gali sumažėti. Tai grindžiama didesne senųjų ES šalių narių pramonės įmonių patirtimi veikiant tarptautinėse rinkose.

Siekiant suformuoti efektyvią Lietuvos pramonės eksporto konkuravimo strategiją, pirmiausia būtina įvertinti esamą pramonės konkurencingumą ir išskirti veiksnius, sukuriančius kompleksinį konkurencinį pranašumą. Kompleksinis šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių įvertinimas tampa svarbiausiu strateginio planavimo etapu ir šalies konkurencingumo didinimo prielaida. Tos prielaidos ir analizuojamos šiame straipsnyje. Pagrindinis straipsnio tikslas – išanalizuoti šalies pramonės eksporto konkurencingumą lemiančius veiksnius ir pagrįsti Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių modelį.

1. Pagrindiniai šalies konkurencingumo veiksniai

Šalies ekonominį konkurencingumą lemia daugelis veiksnių. Mokslinėje literatūroje jų randama vis daugiau, nors visą laiką pagrindinis dėmesys skiriamas ekonominiams veiksniams. Anot J. Berdell [2], ekonominis šalies konkurencingumas gali būti formuojamas šiais pagrindiniais aspektais: 1) gebėjimu parduoti; 2) gebėjimu pritraukti; 3) gebėjimu pritaikyti; 4) gebėjimu uždirbti. Šie tarpusavyje susieti aspektai gali būti pateikti hierarchinėje nacionalinio konkurencingumo sistemoje. Sisteminių požymių gebėjimas uždirbti traktuojamas kaip bendriausias šalies konkurencingumo rodiklis, o išskirti gebėjimai parduoti, pritraukti ir pritaikyti įvardijami kaip šalies konkurencingumą nusakantys veiksniai. Gebėjimas pritaikyti sietinas su greitu prisitaikymu prie besikeičiančių sąlygų rinkoje ir naujų technologijų galimybių. Nors, anot A. G. Wint [2], šis aspektas negali būti taikomas šalies kontekste, vis dėlto naujausių tyrimų analizė rodo, kad infrastruktūros plėtra, valstybinio sektoriaus institucijų reorganizavimas ir tinkama ekonominė politika leidžia šaliai pritaikyti prie besikeičiančių sąlygų pasaulio ekonomikoje.

Bendriausias nacionalinio konkurencingumo rodiklis – *gebėjimas uždirbti* – gali būti siejamas su BVP vienam gyventojui. Tačiau, kaip pastebi S. Garelli [10], BVP nėra tobulas šalies konkurencingumo rodiklis, kadangi dalis pajamų gaunama iš neatsinaujančių natūralių išteklių, ankstesnių kartų aktyvų eksploatacijos, pridėtinės namų ūkiuose sukurtos vertės ir dėl šešėlinės ekonomikos.

Dėl BVP kaip šalies konkurencingumą nusakančio rodiklio naudojimo lyginamojoje šalių analizėje atsiranda proporcingumo problema, kadangi šis rodiklis matuojamas skirtingomis valiutomis. Valiutų kursai adekvačiai neatspindi kainų lygių proporcijų atitinkamose šalyse, o priklauso nuo užsienio valiutos rinkos paklausos ir pasiūlos (plaukiojantis kursas) ar vyriausybės intervencijos (prižiūstas ar fiksuotas kursas). Todėl BVP būtų tikslingiau lyginti atsižvelgiant į perkamąją galią atskirose šalyse.

Daugelio mokslininkų nuomone, šalies konkurencingumas gali būti apibrėžiamas kaip gebėjimas konkuruoti eksporto rinkose, palaikyti ekonominį augimą ir užimtumą [9; 17; 18; 22 ir kt.]. Kita vertus, mokslinės literatūros analizė rodo, kad

šalies ekonominis konkurencingumas negali būti vertinamas tik prekybos balanso požiūriu. Be to, prekybos balanso perteklius yra apribotas, o šių ribų peržengimas sąlygoja prekybos partnerių konfliktus, nes trumpuoju laikotarpiu vienos šalies didelės eksporto apimtys tiesiogiai ar netiesiogiai sietinos su padidėjusiu importu kitoje šalyje.

Šalies ekonominis konkurencingumas dažnai tyrinėjamas verslo aplinkos požiūriu. Verslo vietos nustatymo aspektas tampa efektyvesniu šalies konkurencingumo rodikliu nei užsienio prekyba. Be to, verslo aplinkos atžvilgiu šalis konkuruoja ne tik tarptautinėje, bet ir vietinėje rinkoje atskiruose regionuose. Tai patvirtina D. S. Cho teiginys, kad „tarptautinis konkurencingumas remiasi šalies gebėjimu pasiūlyti patrauklias struktūros sąlygas, kurios pagrįstos dinamišku kaštų pranašumu“ [6]. Dalis autorių, nagrinėjančių šalies konkurencingumo problemas [9; 10; 22 ir kt.], patrauklumą ir konkurencingumą laiko ekvivalentiškomis samptomis.

Apskritai šalies konkurencingumas priklauso nuo skirtingų ekonomikos subjektų konkurencingumo. Individo, t. y. įmonės darbuotojo, konkurencingumas priklauso nuo jo išsilavinimo, kompetencijos ir motyvacijos. Įmonės, siekdamos, kad darbuotojai vykdytų kokybišką veiklą, panaudoja mokymo programas ir motyvacijos sistemas. Derindama šiuos elementus, kiekviena įmonė sukuria atitinkamą kokybės ir kainos santykį, kuris palaiko įmonės konkurencingumą. Pramonės šakos požiūriu pažymima bendrosios techninės ir technologinės plėtros šakoje bei tinkamos politinės ir ekonominės aplinkos svarba konkurencingumui. Visų trijų ekonominių subjektų konkurencingumas, šalies ekonominė ir politinė padėtis pasaulinėje ekonomikoje ir jos infrastruktūros plėtra formuoja bendrąją šalies ekonominį konkurencingumą.

Šalies konkurencingumo apibrėžimas, pagrįstas tik ekonominiais veiksniais, yra ribotas ir „vienpusis“. Konkurencingumo koncepcija tampa beprasmė, jei nevertinamas šalies gebėjimas įgyvendinti socialinius ir politinius tikslus, kurie paprastai siejami su pajamų ir užimtumo didinimu. Pirmiausia reikiamas dėmesys turi būti skiriamas užimtumo palaikymui ir didinimui. Šalyje, kurioje nesistengiama užtikrinti užimtumo kvalifikuotiems ir motyvuotiems žmonėms, piliečiams ir šalies valdžiai skiria didelis atstumas, o tai sąlygoja tiek ekonominį, tiek socialinį šalies konkurencingumo mažėjimą. Taigi būtų klaidinga manyti, kad šalies konkurencingumas priklauso nuo žemų darbo jėgos kaštų, mažėjančių atlyginimų ir netinkamų darbo sąlygų, nes ilguoju laikotarpiu tai nulemia mažėjančią šalies konkurencingumą.

Šalies konkurencingumas labai priklauso nuo šalies gebėjimo sukurti aplinką, kuri būtų palanki ilgalaikiai pridėtinai vertei, sąlygojamai švietimo ir vertybių sistemų ar individų motyvacijos elementų, kurti [10]. Tai gali būti pasiekama didinant gamybos produktyvumą, skatinant eksportą, pritraukiant užsienio investicijas, plėtojant efektyviausių pramonės šakų veiklą tarptautinėje rinkoje, rūpinantis aplinkos apsauga, gerinant socialinę apsaugą ir stabilumą, stiprinant pasirinkimo laisvę ir socialinį teisingumą. Nacionalinis konkurencingumas mažiau priklauso nuo gyventojų santaupų ir investicijų ir daugiau nuo žmonių siūlomų idėjų ir sugėbimų pasaulio ekonomikai [19].

Apibendrinant įvairių mokslininkų akcentuojamus šalies konkurencingumą formuojančius veiksnius, juos galima suskirstyti į šias grupes:

- visiškai nekontroliuojami esminiai konkurencingumo veiksniai (pvz., geografinės sąlygos);
- trumpalaikiai nekontroliuojami veiksniai, kurie gali būti kontroliuojami ilgalaikiu laikotarpiu (pvz., mokymo lygis, tyrimų ir plėtros infrastruktūra);
- aukštesnio lygio institucijos kontroliuojami veiksniai, kurių kontrolės lygmuo priklauso nuo politinių aspektų ir lobizmo (pvz., vyriausybės socialinė-ekonominė politika);
- tiesiogiai kontroliuojami veiksniai, apimantys ekonominio subjekto išteklius ir priemones, kurių panaudojimo efektyvumas sąlygoja subjekto konkurencingumą.

Detalesnė konkurencingumo veiksnių klasifikacija pateikta 1 lentelėje.

1 lentelė. Šalies konkurencingumo veiksnių klasifikacija

Bendrieji veiksniai, apibrėžiantys konkurencingumo aplinką	- šalies atvirumas pasaulio ekonomikai; - šalies ekonomikos atvirumas šaliai; - šalies politinis stabilumas; - „lengvieji“ veiksniai, apibūdinantys verslo aplinką (gyvenimo sąlygas, kultūrinę aplinką); - klimatinės sąlygos ir gamtiniai ištekliai; - demografinė situacija ir žmogiškųjų išteklių struktūra.
Rinkos ekonomikos pagrindinės charakteristikos ir mechanizmai	- bendras požiūris į užsienio investicijas ir rinkos ekonomiką; - valdžios biurokratijos lygis; - kainų stabilumas (mažos infliacijos politika); - mokesčiai, subsidijos ir paskolos.
Verslo infrastruktūros veiksniai	- darbo užmokesčio lygis ir proporcingumas, darbo jėgos produktyvumas; - darbo jėgos kokybė, darbo motyvacija ir nuostatos; - žemė, energija ir ekologinė aplinka; - žaliavų ir energijos tiekimo stabilumas; - transportas ir komunikacijos; - tyrimai ir technologijų infrastruktūra.

Šaltiniai: [1; 3; 5; 8; 11; 13; 21].

Siekiant įvertinti šalies konkurencingumą, pateiktuosius šalies konkurencingumo veiksnius būtina nagrinėti kompleksiskai, nesuteikiant pirmumo vienam ar kitam veiksmui. Visi ekonominiai ir politiniai, socialiniai ir ekonominiai bei infrastruktūros veiksniai formuoja vientisą sistemą, kurioje jie yra tarpusavyje susiję.

Išsamiai analizuojant šalies pramonės eksporto konkurencingumą, reikalinga sistemiškai nagrinėti tarpusavyje susijusius ir formuojančius vientisą šalies ekonomikos sistemą veiksnius, kurių poveikių suma daro įtaką šalies pramonės eksporto konkurencingumui. Jei vienas ar keli veiksniai neigiamai veikia šalies konkurencingumą, pramonės eksportas vis tiek gali būti konkurencingas, nes neigiama įtaka gali būti kompensuojama kitų veiksnių daroma teigiama įtaka. Tai,

kad šalies pramonės eksporto konkurencingumas apima daugybę konkurencingumo veiksnių ir tiesioginius bei netiesioginius ryšius tarp jų, šalies pramonės eksporto konkurencingumo problematikai analizuoti reikalingas sisteminis požiūris.

2. Šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių modelis

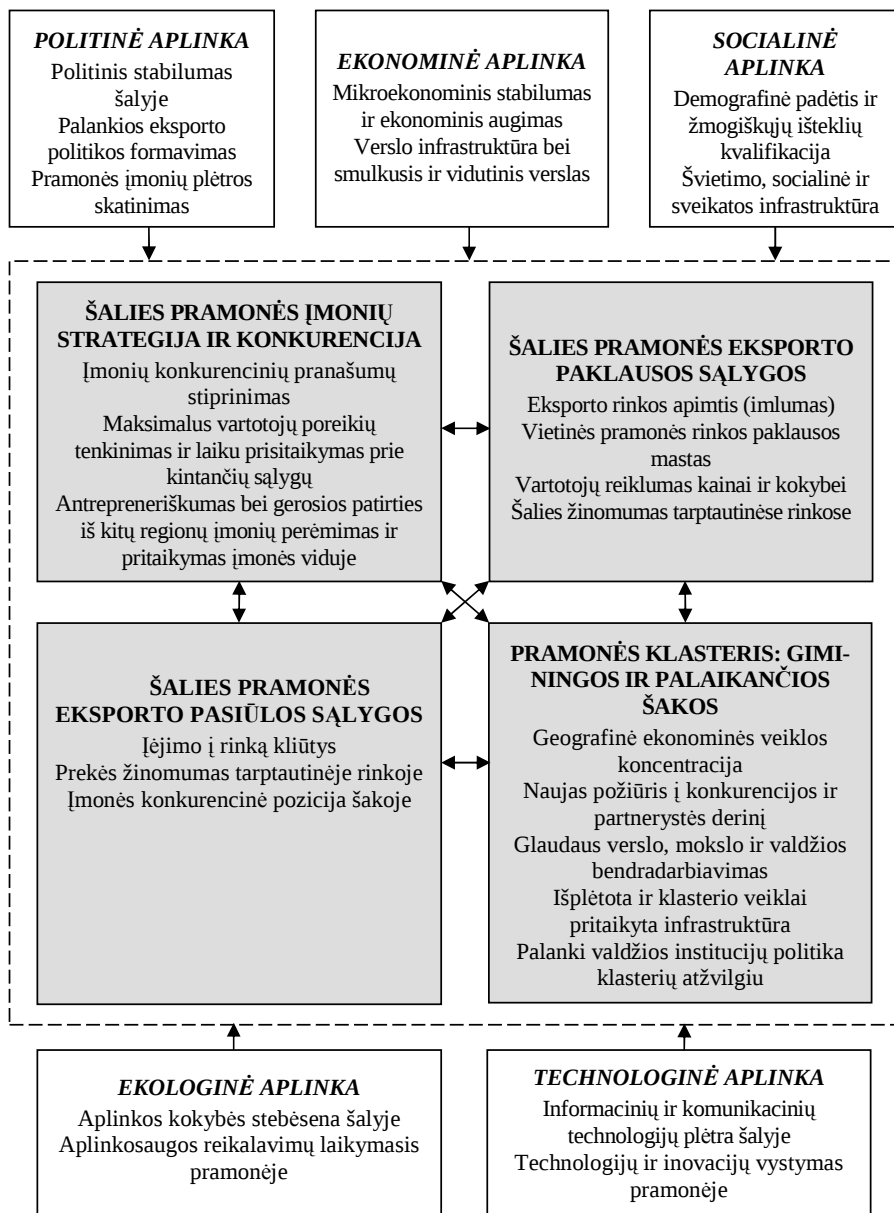
Remiantis A. M. Rugmano ir J. D'Cruz „Dvigubo deimanto“ modeliu [15] sudarytas šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių modelis, kuris pavaizduotas 1 pav.

Pateiktajame modelyje prie šalies pramonės eksporto paklausos sąlygų veiksnių priskirti eksporto rinkos apimtis (imlumas), vietinės pramonės rinkos vartotojų perkamoji galia, vartotojų reiklumas kainai ir kokybei ir šalies žinomumas tarptautinėse rinkose. Šalies pramonės eksporto pasiūlos sąlygos taip pat daro didelę įtaką konkurencingumui. Šioje grupėje išskirti šie veiksniai: prekės tipas, įėjimo į rinką kliūtys, prekės žinomumas tarptautinėje rinkoje ir įmonės konkurencinė pozicija šakoje. Prie svarbiausių veiksnių, darančių įtaką šalies pramonės įmonių strategijai ir konkurencijai, priskirtas įmonių konkurencinių pranašumų stiprinimas, maksimalus vartotojų poreikių tenkinimas ir savo laiku prisitaikymas prie kintančių sąlygų, antreprenieriškumas bei gerosios patirties iš kitų įmonių perėmimas ir palaikymas įmonės viduje.

Mokslinėje literatūroje nesutariama dėl konkurencingumo veiksnių daromos įtakos bendram konkurencingumui. Šalies pramonės eksporto konkurencingumą didinančių veiksnių svorio koeficientams nustatyti dažniausiai taikomas vienas iš ekspertinio vertinimo būdų – rangavimo metodas. Taikant šį metodą, rekomenduojamas ekspertų skaičius gali svyruoti nuo 10 iki 100 žmonių, atsižvelgiant į tyrimo tikslą ir objektą. Anot G. Wignaraja ir D. Joiner [22] šis metodas sunkiai objektyviai išmatuojamame sektoriuje taikomas labai dažnai ir yra naudingas. Kai kurie autoriai nurodo, kad šiuo metodu gautos žinios gali būti subjektyvios ir, siekiant mokslinio objektyvumo, būtina parinkti ekspertus atsižvelgiant į jų kompetenciją ir patikimumą. Atsižvelgiant į tai ekspertiniam pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių grupių svorio koeficientų vertinimui buvo parinkti 50 ekspertų, kurių veikla susijusi su pramonės šakų strategijos formavimu ir įgyvendinimu Lietuvoje. Apklausoje dalyvavusių asmenų kvalifikacija ir praktinė patirtis leidžia juos traktuoti kaip Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo vertinimo ekspertus.

Tyrimo dalyvavo dvi ekspertų grupės: ekspertai, atstovaujantys valstybiniam sektoriui, ir ekspertai, atstovaujantys privačiam verslo sektoriui. Siekiant išsiaiškinti ekspertų požiūrį į pramonės eksporto konkurencingumo veiksnius ir jų daromą įtaką bendram šalies konkurencingumui, buvo taikytas anketinės apklausos metodas. Anketos klausimai pateikti taip, kad geriausiai atspindėtų nagrinėjamą problemą. Reikiamai informacijai gauti buvo naudoti uždari klausimai. Uždari anketos klausimai buvo pasirinkti dėl to, kad atsakymais į juos gautus duomenis lengviau tarpusavyje lyginti ar analizuoti.

Pateiktajame modelyje prie šalies pramonės eksporto paklausos sąlygų veiksnių priskirti eksporto rinkos apimtis (imlumas), vietinės pramonės rinkos vartotojų perkamoji

1 pav. Šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksnų modelis

Šaltinis: sudaryta remiantis [20].

galia, vartotojų reiklumas kainai ir kokybei ir šalies žinomumas tarptautinėse rinkose. Šalies pramonės eksporto pasiūlos sąlygos taip pat daro didelę įtaką konkurencingumui. Šioje grupėje išskirti šie veiksniai: prekės tipas, įėjimo į rinką kliūtys, prekės žinomumas tarptautinėje rinkoje ir įmonės konkurencinė pozicija šakoje. Prie svarbiausių veiksnių, darančių įtaką šalies pramonės įmonių strategijai ir konkurencijai, priskirtas įmonių konkurencinių pranašumų stiprinimas, maksimalus vartotojų poreikių tenkinimas ir savo laiku prisitaikymas prie kintančių sąlygų, antrepreneriškumas bei gerosios patirties iš kitų įmonių perėmimas ir palaikymas įmonės viduje.

Mokslinėje literatūroje nesutariama dėl konkurencingumo veiksnių daromos įtakos bendram konkurencingumui. Šalies pramonės eksporto konkurencingumą didinančių veiksnių svorio koeficientams nustatyti dažniausiai taikomas vienas iš ekspertinio vertinimo būdų – rangavimo metodas. Taikant šį metodą, rekomenduojamas ekspertų skaičius gali svyruoti nuo 10 iki 100 žmonių, atsižvelgiant į tyrimo tikslą ir objektą. Anot G. Wignaraja ir D. Joiner [22] šis metodas sunkiai objektyviai išmatuojamame sektoriuje taikomas labai dažnai ir yra naudingas. Kai kurie autoriai nurodo, kad šiuo metodu gautos žinios gali būti subjektyvios ir, siekiant mokslinio objektyvumo, būtina parinkti ekspertus atsižvelgiant į jų kompetenciją ir patikimumą. Atsižvelgiant į tai ekspertiniam pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių grupių svorio koeficientų vertinimui buvo parinkti 50 ekspertų, kurių veikla susijusi su pramonės šakų strategijos formavimu ir įgyvendinimu Lietuvoje. Apklausoje dalyvavusių asmenų kvalifikacija ir praktinė patirtis leidžia juos traktuoti kaip Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo vertinimo ekspertus.

Tyrimo dalyvavo dvi ekspertų grupės: ekspertai, atstovaujantys valstybiniam sektoriui, ir ekspertai, atstovaujantys privačiam verslo sektoriui. Siekiant išsiaiškinti ekspertų požiūrį į pramonės eksporto konkurencingumo veiksnius ir jų daromą įtaką bendram šalies konkurencingumui, buvo taikytas anketinės apklausos metodas. Anketos klausimai pateikti taip, kad geriausiai atspindėtų nagrinėjamą problemą. Reikiamai informacijai gauti buvo naudoti uždari klausimai. Uždari anketos klausimai buvo pasirinkti dėl to, kad atsakymais į juos gautus duomenis lengviau tarpusavyje lyginti ar analizuoti.

Šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių svarbai nustatyti buvo taikomas tarpusavio palyginimo metodas. Ekspertai konkurencingumo veiksnius vertino penkiabalėje sistemoje. Didžiausią įtaką konkurencingumui darantis veiksnys įvertintas 1 balu, mažiausią įtaką – 5 balais. Jei manyta, jog veiksniai daro vienodą įtaką pramonės eksporto konkurencingumui, jie įvertinti tuo pačiu balu.

Ekspertai buvo apklausiami siunčiant anketas elektroniniu paštu ar vykstant pas ekspertą. Ekspertai buvo apklausiami 2008 m. rugėjo–spalio mėnesiais.

Anketiniai duomenys apdoroti ir analizuoti naudojant statistinį duomenų analizės paketą SPSS 12 ir programinį paketą Microsoft Excel. Apklausoje dalyvavusių ekspertų nuomonių sutapimas vertintas Kendalo konkordancijos koeficientu. Konkurencingumo veiksnių ir atskirų jų grupių svorio koeficientai nustatyti statistinio vidurkio metodu. Pasirinktos svorio koeficiento kitimo ribos nuo 0 iki 1. Kuo jis didesnis, tuo konkurencingumo veiksnys svarbesnis. Kiekvienos veiksnių grupės veiksnių svorio koeficientų suma lygi 1. Taip pat buvo patikrinta hipotezė apie jo reikšmės lygybę nuliui. Hipotezei

tikrinti pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$. Hipotezė apie koeficiento lygybę nuliui atmesta, kai stebimoji reikšmingumo lygmens reikšmė p buvo mažesnė už 0,05.

Vertinant ekspertų nuomonių sutapimą, konkurencingumo veiksnius ir jų grupes nusakančios Kendalo konkordancijos koeficiento W reikšmės pateiktos 2 lentelėje.

2 lentelė. Konkurencingumo veiksnių ir jų grupių Kendalo W testo rezultatai

Tarpusavyje lyginamų veiksnių grupės	W	p reikšmė	Pastabos
Makroaplinkos, pramonės eksporto pasiūlos ir paklausos sąlygos, įmonių konkurencingumą didinantys ir klasterių plėtrą lemiantys veiksniai.	0,470	0,000 ($<0,05$)	Ekspertai gana sutartinai vertino veiksnių grupes.
Politisinis stabilumas šalyje, palankios vyriausybės eksporto politikos formavimas, pramonės įmonių plėtros skatinimas.	0,244	0,002 ($<0,05$)	Ekspertų nuomonės statistiškai patikimai, nors ir silpnai, sutapo.
Makroekonominis stabilumas ir ekonominis augimas, verslo infrastruktūra bei smulkusis ir vidutinis verslas.	0,497	0,000 ($<0,05$)	Ekspertai gana sutartinai vertino veiksnius.
Demografinė padėtis ir žmogiškųjų išteklių kvalifikacija, švietimo, socialinė ir sveikatos infrastruktūra.	0,424	0,000 ($<0,05$)	Ekspertai gana sutartinai vertino veiksnius.
Informacinių ir komunikacinių technologijų plėtra šalyje, technologijų ir inovacijų plėtojimas pramonėje.	0,346	0,000 ($<0,05$)	Ekspertai gana sutartinai vertino veiksnius.
Aplinkos kokybės stebėseną šalyje, aplinkosaugos reikalavimų laikymasis pramonėje.	0,144	0,063 ($>0,05$)	Ekspertai neturėjo vieningos nuomonės, todėl nustatomi vienodi svorio koeficientai.
Įėjimo į rinką kliūtys, prekės žinomumas tarptautinėje rinkoje, įmonės konkurencinė pozicija šakoje.	0,203	0,015 ($<0,05$)	Ekspertų nuomonės patikimai, nors ir silpnai, sutapo.
Eksporto rinkos apimtis (įmlumas), vietinės pramonės rinkos paklausos mastas, vartotojų reiklumas kainai ir kokybei, eksporto rinkos, šalies žinomumas tarptautinėse rinkose.	0,557	0,000 ($<0,05$)	Ekspertų nuomonės patikimai sutapo.
Įmonės konkurencinių pranašumų stiprinimas, maksimalus vartotojų poreikių tenkinimas ir laiku prisitaikymas prie kintančių sąlygų, antpreneriškumas bei gerosios patirties iš kitų regionų įmonių perėmimas ir pritaikymas įmonės viduje.	0,420	0,000 ($<0,05$)	Ekspertų nuomonės gana patikimai sutapo.
Geografinė ekonominės veiklos koncentracija, naujas požiūris į konkurencijos ir partnerystės derinį, glaudaus verslo, mokslo ir valdžios bendradarbiavimas, išplėtoti ir klasterio veiklai pritaikyta infrastruktūra, palanki valdžios institucijų politika klasterių atžvilgiu.	0,238	0,001 ($<0,05$)	Ekspertų nuomonės silpnai sutapo.

Anketos skalės vidiniam nuoseklumui (ekspertinių įverčių vidinei konsistencijai) įvertinti skaičiuotas Cronbacho alfa koeficientas. Ekspertiniame vertinime naudotos anketos Cronbacho alfa koeficientas lygus 0,63, įrodantis priimtina ekspertinio vertinimo tarpusavio homogeniškumą ir anketos patikimumą.

Remiantis 50 ekspertų anketų duomenimis, apskaičiuoti Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių ir jų grupių svorio koeficientai pateikti 3 lentelėje.

Remiantis ekspertinių vertinimų, didžiausią įtaką Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumui turi įmonių konkurencingumą didinantys veiksniai (0,261 balo) ir pasiūlos sąlygas gerinantys veiksniai (0,223 balo). Ne tiek svarbios paklausos sąlygos (0,214 balo), makroaplinkos sąlygos (0,207 balo) ir klasterių formavimą lemiantys veiksniai (0,095 balo).

Ekspertų nuomonė dėl makroaplinkos sąlygų silpnai, tačiau statistiškai patikimai sutapo. Konkurencingumui didžiausią įtaką daro politikos aplinkos veiksniai (0,254 balo) ir ekonomikos aplinkos veiksniai (0,240 balo). Socialinės, technologinės ir ekologinės aplinkų veiksniai ekspertai vertino gana vienodai, atitinkamai 0,181, 0,177 ir 0,155 balo. Palankios vyriausybės eksporto politikos formavimas (0,402 balo) ir politinis stabilumas šalyje (0,314 balo) yra svarbiausi politinės aplinkos veiksniai. Ekonominiai aplinkai labai svarbi valstybės parama eksporto plėtrai (0,399 balo). Ekspertų nuomone, ekonominis augimas (0,356 balo) daro mažesnę įtaką pramonės eksporto konkurencingumui nei makroekonominis stabilumas. Iš socialinės ir technologinės aplinkos veiksnių prie svarbiausių eksporto konkurencingumo veiksnių ekspertai priskyrė švietimo, socialinę ir sveikatos infrastruktūrą (0,377 balo), technologijų ir inovacijų vystymą (0,532 balo) ir aplinkosaugos reikalavimų laikymąsi pramonėje (0,656 balo). Išskirtus pereinamosios ekonomikos šalies pramonės eksporto konkurencingumą lemiančius ekologinės aplinkos veiksniai ekspertai įvertino vienodai.

Analizuojant pasiūlos sąlygas, Lietuvos, kaip pereinamosios ekonomikos šalies, pramonės eksporto konkurencingumui didžiausią įtaką daro įėjimo į rinką kliūtys (0,453 balo). Mažiausiai svarbios pasiūlos sąlygos – prekės žinomumas tarptautinėje rinkoje (0,273 balo) ir įmonės konkurencinė pozicija šakoje (0,274 balo).

Analizuojant paklausos sąlygas, Lietuvos, kaip pereinamosios ekonomikos šalies, pramonės eksporto konkurencingumui didžiausią įtaką daro šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksniai – vietinės pramonės rinkos vartotojų reiklumas kainai ir kokybei (0,283 balo) ir šalies pramonės žinomumas tarptautinėse rinkose (0,264 balo). Regiono vidaus paklausos sąlygos konkurencingumui mažiau svarbios nei išorės. Eksporto rinkos apimtis buvo įvertinta 0,230 balo, o vietinės pramonės rinkos vartotojų reiklumas kainai ir kokybei – 0,223 balo.

Įmonių konkurencingumą didinantys svarbiausi veiksniai, ekspertų nuomone, – įmonių konkurencinių pranašumų stiprinimas (0,313 balo) bei maksimalus vartotojų poreikių tenkinimas ir laiku prisitaikymas prie kintančių sąlygų (0,260 balo). Ekspertai antrepreneriškumą bei gerosios patirties perėmimą ir pritaikymą įmonėje vertino kaip veiksniai, mažiau svarbius įmonių konkurencingumui (atitinkamai 0,234 ir 0,193 balo).

Skaičiuojant eksporto konkurencingumo indeksą, klasterių plėtrą lemiančių veiksnių svorio koeficientai nenaudojami, tačiau į juos taip pat tikslinga atsižvelgti formuojant pereinamosios šalies pramonės eksporto konkurencingumo didinimo strateginius

3 lentelė. Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių ir jų grupių svorio koeficientai

<i>Konkurencingumo veiksnys</i>	<i>Svorio koeficientas</i>
1. Makroaplinkos sąlygos	0,207
1.1. Politinės aplinkos veiksniai	0,254
1.1.1. Politinis stabilumas šalyje	0,314
1.1.2. Palankios vyriausybės eksporto politikos formavimas	0,402
1.1.3. Pramonės įmonių plėtros skatinimas	0,284
1.2. Ekonominės aplinkos veiksniai	0,240
1.2.1. Makroekonominis stabilumas	0,245
1.2.2. Ekonominis augimas	0,356
1.2.3. Valstybės parama eksporto plėtrai	0,399
1.3. Socialinės aplinkos veiksniai	0,181
1.3.1. Demografinė situacija	0,376
1.3.2. Žmogiškųjų išteklių kvalifikacija	0,247
1.3.3. Švietimo, socialinė ir sveikatos infrastruktūra	0,377
1.4. Technologinės aplinkos veiksniai	0,177
1.4.1. Informacinių ir komunikacinių technologijų plėtra šalyje	0,468
1.4.2. Technologijų ir inovacijų plėtojimas pramonėje	0,532
1.5. Ekologinės aplinkos veiksniai	0,155
1.5.1. Aplinkos kokybės stebėseną šalyje	0,500
1.5.2. Aplinkosaugos reikalavimų laikymasis pramonėje	0,500
2. Pasiūlos sąlygos	0,223
2.1. Įėjimo į rinką kliūtys (būtinios investicijos, užsienio šalies valstybinis reguliavimas ir kt.)	0,453
2.2. Prekės žinomumas tarptautinėje rinkoje	0,273
2.3. Įmonės konkurencinė pozicija šakoje	0,274
3. Paklauskos sąlygos	0,214
3.1. Eksporto rinkos apimtis (imlumas)	0,230
3.2. Vietinės pramonės paklauskos mastas	0,223
3.3. Vartotojų reiklumas kainai ir kokybei	0,283
3.4. Šalies pramonės žinomumas tarptautinėse rinkose	0,264
4. Įmonių konkurencingumą didinantys veiksniai	0,261
4.1. Įmonių konkurencinių pranašumų stiprinimas	0,313
4.2. Maksimalus vartotojų poreikių tenkinimas ir laiku prisitaikymas prie kintančių sąlygų	0,260
4.3. Antrepreneriškumas	0,234
4.4. Gerosios patirties perėmimas ir pritaikymas įmonės viduje	0,193
5. Klasterių formavimą lemiantys veiksniai	0,095
5.1. Geografinė ekonominės veiklos koncentracija	0,188
5.2. Naujas požiūris į konkurencijos ir partnerystės derinį	0,193
5.3. Glaudaus verslo, mokslo ir valdžios bendradarbiavimas	0,253
5.4. Išplėtoti ir klasterio veiklai pritaikyta infrastruktūra	0,197
5.5. Palanki valdžios institucijų politika klasterių atžvilgiu	0,169

siūlymus. Ekspertų nuomone, svarbiausi klasterių plėtrą lemiantys veiksniai: glaudus verslo, mokslo ir valdžios bendradarbiavimas (0,253 balo), išplėtota ir klasterio veiklai pritaikyta infrastruktūra (0,197 balo) ir naujas požiūris į konkurencijos ir partnerystės derinį (0,193 balo). Geografinė ekonominės veiklos koncentracija įvertinta 0,188 balo. Ekspertų nuomone, mažiausiai svarbus klasterių formavimą lemiantis veiksnys – palanki valdžios institucijų politika klasterių atžvilgiu (0,169 balo).

Ekspertinis vertinimas patvirtino skirtingos konkurencingumo veiksnių įtakos bendram šalies pramonės eksporto konkurencingumui prielaidos pagrįstumą Lietuvoje, kaip pereinamosios ekonomikos šalyje. Apskaičiuoti pereinamosios šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių svorio koeficientai padės atlikti eksporto konkurencingumo indekso patikimumo analizę, tačiau pirmiausia reikia nustatyti pereinamosios ekonomikos šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksnius apibūdinančius rodiklius ir jų reikšmes.

3. Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo didinimo kryptys

Šalies pramonės eksporto konkuravimo strategijų formavimas yra sudėtingas procesas, kuriam atlikti reikalinga išsami teorinė ir empirinė analizė. Jis apima ne tik nagrinėjamų šalių esamos situacijos analizę bei pranašumų ir trūkumų nustatymą, bet ir regioninių, nacionalinių ir globalinių tendencijų numatymą, išorinių galimybių bei grėsmių nustatymą, kitų šalių konkuravimo strategijų analizę ir pačių strategijų formavimą.

Siekiant pagrįsti pereinamosios ekonomikos šalies pramonės eksporto konkurencingumo įvertinimo modelį kaip strateginės planavimo priemonės taikymą, toliau pateikiami Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo didinimo strateginiai siūlymai, pagrįsti ankstesniame poskyryje aptartais empirinio tyrimo rezultatais.

Norint operatyviai reaguoti į makroveiksnių pokyčius tiek tarptautinėje, tiek ir vietinėje rinkose, reikalinga nuolatos analizuoti situaciją. Turi būti analizuojamas kiekvienos Lietuvos pramonės šakos eksporto konkurencingumas. Konkurencingumo analizė turi būti atliekama ne tik įvertinant eksporto dydį pagrindinėse, esamose rinkose, tačiau ji turi apimti ir pramonės šakų konkurencingumo vertinimą mažai pažįstamose rinkose. Tai leistų ne tik įvertinti Lietuvos pramonės šakos eksporto pranašumus ir trūkumus, tačiau suteiktų progą pramonės šakos įmonėms susipažinti su naujomis tarptautinėmis rinkomis ir įvertinti savo galimybes pradėti veiklą naujose rinkose. To siekiant tikslinga: 1) parengti pramonės šakų eksporto konkurencingumo nuolatinio stebėjimo metodiką, įvertinančią pramonės šakos eksporto konkurencingumą; 2) įvertinti pramonės eksportą ne rečiau kaip kartą per metus ir su tyrimo rezultatais supažindinti suinteresuotąsias šalis (pramonės įmonių atstovus, vyriausybinių sektoriaus atstovus).

Nemažoje Lietuvos pramonės šakų dalyje eksporto pasiūla yra pati mažiausia visoje Europos Sąjungoje. Jei tokių pramonės šakų: aprangos ir tekstilės pramonės, naftos pramonės, chemijos ar elektronikos pramonės, eksporto pasiūla atitinka kitų ES naujųjų narių šalių (pereinamosios ekonomikos šalių) analogiškų pramonės šakų eksporto pasiūlą, kitų Lietuvos pramonės šakų eksporto pasiūla yra gerokai mažesnė nei ES naujųjų narių šalių analogiškų pramonės šakų eksporto pasiūla. Tačiau didelis

darbo produktyvumas arba jo spartus augimas ir dėl to padidėjęs pramonės eksportas, gali būti sėkminga konkuravimo priemonė tarptautinėse rinkose. Tam būtina diegti naujas technologijas. Vadinas, tam reikėtų ieškoti naujų galimybių. Problemą iš dalies išspręstų palanki mokesčių sistema, kuria būtų skatinama investuoti uždirbtą pelną naujoms technologijoms įsigyti. Kita galimybė – piginti kreditus, skirtus naujoms technologijoms įsigyti. Tiesioginės užsienio investicijos taip pat gali padėti diegiant naujas technologijas tam tikroje pramonės šakoje. Eksperto pasiūlai didinti gali padėti ir sparčiai kuriami technologijų parkai, kurie pigiau sukurtų naujas technologijas Lietuvos pramonės įmonėms. Tam svarbu užtikrinti glaudesnę technologinių parkų ir pramonės įmonių bendradarbiavimą. Viena iš eksporto pasiūlos didinimo galimybių – gaminamų prekių asortimento modifikavimas, didinant specializaciją, t. y. įmonėje gaminamų prekių asortimento siaurinimas, siekiant padidinti įmonės darbo produktyvumą. Įgyvendinant šią priemonę, reikėtų atsižvelgti į konkrečios pramonės šakos specifiką, nes jau dabar tam tikrose pramonės šakose gaminamas labai siauras prekių, pateikiamų tarptautinei prekybai, asortimentas.

Vienas iš neigiamų padarinių, kuris iš dalies atsirado dėl Lietuvos prisijungimo prie Europos Sąjungos, yra įvairių sąnaudų didėjimas. Remiantis LR Statistikos departamento duomenimis, galima teigti, kad daugumos įmonių veiklos sąnaudos jau padidėjo ir tikimasi, kad tiek žaliavų kainos, tiek ir darbo užmokestis toliau didės. Toks sąnaudų didėjimas mažina Lietuvos pramonės įmonių eksporto konkurencingumą. Tai siejasi ir su tuo, kad taikomos pasenusios gamybos technologijos, platus prekių asortimentas, nevysiškai panaudojami gamybos našumai. Ši problem iš dalies bus sprendžiama jau išvardytomis priemonėmis. Būtina mažinti ir logistikos sąnaudas. Logistikos sąnaudos sudaro pakankamai rimtą prekės sąnaudų dalį. Tai susiję su fiziniu prekės gabenimu, pinigų srautais ir informacijos srautais. Iš dalies tą problemą padėtų spręsti ES, gerindama infrastruktūrą Lietuvoje.

Lietuvos įmonių pasyvumas išsiplėtusioje rinkoje dar kartą parodo, kad vadovaujančio ir pardavimo personalo žinių ir kompetencijos trūkumas buvo ir lieka viena iš pagrindinių eksporto plėtojimo priežasčių. Iš tikro išsiplėtusi rinka reiškė tik padidėjusią judėjimo laisvę. Ši laivė naudinga tik tiems, kurie nebijo ir sugeba veikti tarptautinėje arenoje. Lietuvos pramonės įmonėms tai gali atsiliiepti padidėjusia konkurencija vietinėje rinkoje. Būtent Lietuvos rinkoje ekspertai labiausiai tikisi padidėjusios konkurencijos, nes užsienio kompanijos turi didesnę tarptautinės veiklos patirtį ir greičiau gali pasinaudoti išsiplėtusios rinkos galimybėmis. Norint tobulinti įmonės vadovaujančių personalą, svarbu didinti tarptautinės veiklos patirtį. Tam galėtų padėti: 1) įmonių išlaidų, susijusių su konsultacijomis rengiant Lietuvos įmonių eksporto rinkodaros strategijas ir planus, dalinis finansavimas; 2) išlaidų, susijusių su prekių ženklo kūrimo ir platinimo konsultacijomis užsienio rinkose, dalinis kompensavimas – įmonės, pardavinėjančios prekes su savo prekiniais ženklais, sukuria didesnę pridėtinę vertę, nei vykdydamos kitų įmonių užsakymus; 3) iniciatyvų, padedančių gaminti naują, konkurencingą ir užsienyje turinčią paklausą produkciją, rėmimas – kadangi eksporto plėtros veiksmai yra orientuoti į naujų, eksportui skirtų, produktų gamybą, tai ši priemonė gali būti svarbi gerinant eksporto plėtrą; 4) nuolatinio mokymosi skatinimas – pramonės įmonių vadovai ir kitas vadovaujantis personalas

turėtų dalyvauti konferencijose ir seminaruose, kurie padeda kelti kvalifikaciją; 5) rengiamų specialistų pasiūlos ir paklausos subalansavimas - Ūkio ministerijos glaudus bendradarbiavimas su Švietimo ir mokslo ministerija leistų tikslingiau nukreipti aukštajam ir profesiniam mokslui skiriamas lėšas ir sumažinti išlaidas, skirtas darbuotojams perkvalifikuoti; 6) eksporto veiklos patirties rėmimas - jis gali būti sėkmingai vykdomas finansuojant konsultacijas ar seminarus-diskusijas su užsienio šalių ekspertais, galinčiais perteikti specifines žinias apie tam tikros rinkos (šalies, pramonės šakos) vystymosi perspektyvas, verslo ypatumus toje rinkoje (šalyje, pramonės šakoje). Įmonių patirtį didina sėkmingų Lietuvos įmonių eksportuotojų atstovų seminarai-pristatymai, vadovaujančio personalo užsienio kalbų mokymasis, Lietuvos verslininkų stažuotių užsienio įmonėse organizavimas.

Išvados

1. Šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksmų parinkimo ir sujungimo į bendrą konkurencingumo sistemą metodika sudaro sąlygas išskirti pagrindinius šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksmus ir sugrupuoti juos, priklausomai nuo jų tarpusavio ryšių. Ta metodika gali būti pritaikyta formuojant Lietuvos pramonės eksporto politiką.

2. Atlikus ekspertinį vertinimą nustatyta, kad didžiausią įtaką daro makroaplinkos (politinis stabilumas šalyje ir valstybės parama eksporto plėtrai) bei įmonių konkurencingumą didinantys (įmonių konkurencinių pranašumų stiprinimas ir maksimalus vartotojų poreikių tenkinimas bei laiku prisitaikymas prie kintančių sąlygų) veiksniai.

3. Lietuvos eksporto veiksmų konkurencingumo įvertinimas parodė, kad sukurtas Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo veiksmų modelis yra tinkama šalies ekonominės-socialinės analizės, strateginio planavimo ir informavimo priemonė.

Literatūra

1. Aiginger, K. *A Framework for Evaluating the Dynamic Competitiveness of Countries: Structural change and economic dynamics*. University of Linz, 2000.
2. Berdell, J. *International Trade and Economic Growth in Open Economies*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2002.
3. Best, M. H. *The New Competition, Institutions of Industrial Restructuring*. Polity press, 1993.
4. Boguslauskas V. *Ekonometrika*. Kaunas: Technologija, 1999.
5. Boltho, A. The Assessment: International Competitiveness. *Oxford Review of Economic Policy*, 1996, Vol. 12, No. 3, 1–16.
6. Cho, D. S. From National Competitiveness to Bloc and Global Competitiveness. *Competitiveness Review*, 1994, Vol. 8 (1), 16–32.
7. Clark, K. B., Fujimoto, T. *Product Development Performance*. Cambridge, Mass.: Harvard Business Scholl Press, 1991.
8. Corden, W. M. *Economic Policy, Exchange Rates and International System*. Oxford University Press, 1994.
9. Figueroa, A. Equity, Foreign Investment and International Competitiveness. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 1998, Vol. 38 (3), 391–409.

10. Garelli, S. Competitiveness of Nations: The Fundamentals. In: *IMD World Competitiveness Yearbook*, 2005, 608–619.
11. Hughes, K. *The Role of Technology, Competition and Skills in European Competitiveness*. Cambridge University Press, 1993.
12. Kardelis K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai (edukologija ir kiti socialiniai mokslai)*. Šiauliai: Lucilijus, 2005.
13. Krugman, P. *Rethinking International Trade*. Cambridge, MA: MIT Press, 1990.
14. Lietuvos ekonomikos augimo ir konkurencingumo šaltinių (veiksnių) kompleksinė studija. 2006. http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/Kompleksine%20studija-2006_03_09-galutine.doc [2009-10-01].
15. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija. 2002. <http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/galutine040121.doc> [2009-10-01].
16. Lietuvos ūkio (ekonomikos) raidos išvalga pagal regionines ir pasaulio tendencijas. 2007. <http://www.lmt.lt/projektai/tekstai/izvalga%20Ataskaita%20ministerijai.pdf> [2009-10-01].
17. McFetridge, D. G. Competitiveness: Concepts and Measures. Occasional paper. Carleton University, Department of Economics, 1995.
18. Porter, M. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press, 1990.
19. Reiljan, J., Henrikus, M., Ivanov, A. *Key Issues in Defining and Analyzing the Competitiveness of a Country*. Tartu University Press, 2000.
20. Rugman, A., D'Cruz, J. The “Double Diamond” Model of International Competitiveness: The Canadian Experience. *Management International Review*, 1998, Vol. 33, 17–39.
21. Schienstock, G.; Kautonen, M.; Roponen, P. (1999). Cooperation and Innovation as Factors of Regional Competitiveness: A Comparative Study of Eight European Regions. http://www.geo.ut.ee/nbc/paper/schienstock_kautonen.htm [2009-08-01].
22. Wignaraja, G., Lezama, M., Joiner, D. Small States in Transition: From Vulnerability to Competitiveness. Commonwealth Secretariat, United Kingdom, 2004.
23. Wint, A. G. Competitiveness in Small Developing Economies. Insights from the Caribbean. University of the West Indies Press, 2003.

Evelina Meilienė, Vytautas Snieška

Factors of Lithuanian Industrial Competitiveness in Export Policy Provisions

Summary

The article analyses the essential factors of country's industrial export competitiveness and theoretical and methodological aspects of evaluation of competitiveness. According to the performed experimental evaluation the factors of competitiveness of Lithuanian industrial export were identified, the model of competitiveness factors of Lithuanian industrial export was formed. Evaluation of factors of competitiveness of Lithuanian export indicated that the model formed is an acceptable tool for country's economic-social analysis, strategic planning and information.

DOI: 10.5755/j02.ppaa.0.31.26825